

Etimologija boja u latinskom jeziku

Županić, Kristian

Undergraduate thesis / Završni rad

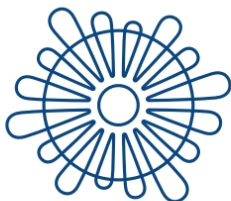
2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:442958>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Preddiplomski sveučilišni studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni)

Kristian Županić

Etimologija boja u latinskom jeziku

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Preddiplomski sveučilišni studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni)

Etimologija boja u latinskom jeziku

Završni rad

Student/ica:

Kristian Županić

Mentor/ica:

Daniel Nečas Hraste, viši predavač

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Kristian Županić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Etimologija boja u latinskom jeziku** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. rujan 2017.

Sažetak

Ovaj rad se bavi etimologijom glavnih boja u latinskom jeziku obzirom da su one bitan element prilikom opisa stvari, bića i pojava. Neki nazivi za boje imaju indoeuropsku etimologiju, dok za većinu njih etimologija nije poznata ili se smatra da nije indoeuropska. Pored boja koje su izvorno latinske, postoje i one koje su posuđene iz nekog drugog jezika toga vremena.

Ključne riječi

- etimologija, boje, jezici, latinski, indoeuropski

Etymology of the Colours in Latin Language

Abstract

This paper deals with the etymology of the basic colours in latin language, as they are an important element for things, beings and phenomena description. Some terms for the colours are indo-european by its etymology, while the etymology of the most of them is unknown or considered non-indo-european. Besides the terms originally latin, there are those borrowed from other languages of that period.

Key words

- etymology, colours, languages, latin, indo-european

Sadržaj

1. UVOD	1
2. ETIMOLOGIJA BOJA	2
2. 1. Bijel i svijetao	2
2. 2. Crn i taman	3
2. 3. Crven	5
2. 4. Zelen	6
2. 5. Žut i narančast	7
2. 6. Plav	9
2. 7. Smeđ	9
2. 8. Ljubičast	10
2. 9. Ružičast	10
2. 10. Siv	11
3. ZAKLJUČAK	11
4. LITERATURA	12

1. UVOD

Boja je osjetilni doživljaj koji je pored drugih doživljaja koje osjetimo dodir, njuh, sluh, vidom ili njihovom kombinacijom jedino primjetan vidom.

Nazivi za riječ *boja* mogu označavati površinu prekrivenu nečim što mu mijenja boju. To prvenstveno možemo vidjeti u latinskom nazivu *color* što dolazi od glagola *celāre* (hrv. skrivati), stari hrvatski naziv za boju *mast* (što se vidi u glagolu *mazati*) i također lat. glagol *pingere* (hrv. slikati) čiji ie. korijen **peik-* pronalazimo u grč. *ποικίλος* (hrv. šaren) i u hrv. *pisati* (usp. Mallory i Adams, 1997). Zatim može u sebi sadržavati naziv za kožu kao što je slučaj s grčkim *χρῶμα* što dolazi od grč. *χρῶς/χρόα* (hrv. koža). Nazivi mogu biti prema bilju, kao što je ruski *цвѣт* [*cvet*] (hrv. cvijet), ili prema životinjama s obzirom na njihovu boju perja ili krzna, kao u litvanskom *spalva* (hrv. perje/dlaka), što je vjerojatno povezano s latinskim *spolium* (hrv. oderana koža životinja) i grč. *σπολάς* (hrv. kožna odjeća) (usp. Buck, 1949: 1050-1051). Također i u njemačkom nazivu za boju, *Farbe*, nalazimo ie. korijen **perk-*/**pork-* što se u lat. odrazilo kao *porcus* (hrv. prase) i *pulcher* (hrv. lijep), a u grč. *περκνός* (hrv. šaren) (usp. Mallory i Adams, 1997: 113, de Vaan, 2008).

Mallory i Adams (1997: 113-114) navode istraživanje Berlina i Kayja (*Basic Color Terms*) koji su nakon ispitivanja grupe govornika 20 različitih jezika odredili povijesni razvoj boja koji se odvijao u sedam nivoa. Prvo su se razlikovalo svjetlo i tama, odnosno bijelo i crno, zatim dolazi crvena boja, u trećem i četvrtom nivou pojavile su se zelena i žuta, u petom dolazi plava, u šestom smeđa, a u sedmom još ljubičasta, ružičasta, narančasta i siva boja.

Ovaj rad se bavi etimologijom pridjeva za osnovne boje u latinskom jeziku. Pridjevi su poredani slijedeći razvoj boje kojoj pripadaju. Svakom pridjevu se određuje ie. etimologija, ukoliko ju ima ili mu je poznata, zatim povezuje se s drugim riječima iz ostalih ie. jezika i navode se postojeći oblici navedenih pridjeva u modernim jezicima. Ukoliko nekom pridjevu nije poznata etimologija, navodi se postojeća teorija i pretpostavka koja je do sad izvedena, a ukoliko je riječ posuđena iz drugog jezika, navodi se izvorni oblik koji je prešao u latinski jezik.

2. ETIMOLOGIJA BOJA

2. 1. Bijel i svijetao

Pridjevi u latinskom jeziku koji se koriste za oznaku bijele boje, premda među njima postoje stilske razlike u značenju¹, su *albus* i *candidus*.

Ie. korijen pridjeva *albus* je **h₂elb^h*- kojeg pronalazimo u stesl. **olbodb* (> hrv. labud), stnjem. *albiz* i nord. *elptir* (hrv. labud), u istom značenju u sabelskim jezicima (npr. umb. *alfu*) i grčkom jeziku *ἄλφος/ἄλφους* (usp. Buck, 1949: 1054, de Vaan, 2008, Wiktionary, 2017). Koristi se u značenju "blijed", "izbijeljen", "svjetloput" (usp. de Vaan, 2008). Također se nalazi u toponimima kao *Alba/Albula* (danas Tiber) i grad *Alba Longa*. Pridjev *albus* prešao je i u romanske jezike pa tako pronalazimo u tal. *albo*, u stšp. *albo*, *obo*, u port. *alvo*, u fr. *aube* (hrv. zora) (< stfr. *albe*) (usp. Wiktionary, 2017).

Pridjev *candidus* nastao je iz glagola *candēre* (hrv. bijeliti se), za čiji ie. korijen smatra se da je **knd-* (vjerojatno je i glagol *-cendēre* (lat. *Accendēre*, *incendēre*, *succendēre*) istog korijena) (usp. de Vaan, 2008). Koristi se u značenju "sjajno bijel", "sjajan", "svjetlokos" pa tako značenje može daleko otići da znači i "božanstven". Od glagola *candēre* u latinskom jeziku pronalazimo neke njegove derivate kao *candela* (hrv. svijeća voštanica, povoštena nit), a od *candidus* nalazimo *candidatus*, što je nastalo prema nazivu *toga candidata* (hrv. bijela toga), a označava onog "koji traži državnu službu u Rimu je bijelu togu nosio" (Divković, 1900). Pojavljuje se u romanskim jezicima kao npr. tal. *candido* (hrv. bijel, iskren, nevin) i fr. *candide* (hrv. iskren, naivan) (usp. WordReference, 2017, Wiktionary, 2017).

Pored ova dva navedena primjera nailazimo na pridjev bliskog značenja *canus* koji označava sijedu ili bijelu kosu. Nastao je od latinskog glagola *canēre* (hrv. sijed biti) čiji je ie. korijen **k_his-*, a isti korijen pronalazimo i u lat. riječi *cascus* (hrv. star, prastar (značenje vjerojatno prema tome što stare osobe imaju sijedu kosu)) (usp. de Vaan, 2008). *Cascus* ne pronalazimo u latinskim tekstovima, nego samo u glosama i vjerojatno je korištena u pejorativnom značenju (kao npr. *caecus* (hrv. slijep), *luscus* (hrv. jednook), *mancus* (hrv. kljast)) (usp. de Vaan, 2008). Taj pridjev također nalazimo u grčkom jeziku kao *ζανθός* (hrv. svijetao, svjetlokos, plavokos) i u modernim romanskim jezicima u istom značenju, kao u port. *cão*, *cã*, *cano* i u šp. *cano* (usp. Wiktionary, 2017).

¹ Ernout i Meillet (1951: 36) navode citat iz Servijevog komentara na Vergilijeve Georigike: "*aliud est candidum esse, i. e. quadam nitenti luce perfusum, aliud album, quod pallori constat esse vicinum*" (hrv. Jedno je biti *candidum*, tj. nešto što je preliveno sjajnom svjetlošću, a drugo *album*, što je blisko blijedosti.).

U latinskom jeziku pojavljuju se i pridjevi stvoreni od imenica koje označavaju predmete prirodno bijele boje. Tako imamo *niveus* (hrv. snježan, snježno bijel) < lat. *nix* (hrv. snijeg), *lacteus* (hrv. mliječan, mliječno bijel) < lat. *lax* (hrv. mlijeko), *marmoreus* (hrv. mramoran, bijel kao mramor) < lat. *marmor* (hrv. mramor) i *cereus* (hrv. voštan, žut ili bijel kao vosak) < lat. *cera* (hrv. vosak).

Također postoji pridjev posuđen iz germanskih jezika, točnije franačkog jezika, *blancus* < pragerm. **blankaz* (> fran. **blank*) (usp. Wiktionary, 2017). Danas je rasprostranjen u romanskim jezicima i najviše korišten pridjev u značenju "bijel" (tal. *bianco*, šp. *blanco*, fr. *blanc*). Riječ istog korijena pronalazimo u modernom engleskom *black* (hrv. Crn) i *blank* (hrv. prazan, arhajično: bijel) i u latinskom jeziku riječi *flagrāre* (hrv. spaljivati) i *flamma* (hrv. plamen) što je nastalo od ie. **b^hleg-* (usp. Wiktionary, 2017).

Pridjevi za označavanje bijele boje koriste se također i u značenju "svijetao". Očigledno je da pridjev *candidus* najviše odgovara toj ulozi kad i sam nosi značenje "sjajan", "svijetao" (v. bilj. 1). Sličnog značenja su i pridjevi *splendidus* (< lat. *splendēre* (hrv. svijetliti se)), *lucidus* (< lat. *lucēre* (hrv. svijetliti se) (< lat. *lux* (hrv. svijetlo))), *nitidus* (< lat. *nitēre* (hrv. sjati se)) i *luminosus* (< lat. *lumen* (hrv. svijetlo)), no oni za razliku od *candidus* ne koriste se u značenju "bijel" (usp. Divković, 1900). Pored tih pridjeva koriste se i drugi pridjevi koji imaju približno slično značenje, kao pridjev *clarus* (hrv. jasan, sjajan) čiji ie. korijen **klh₁-/*kelh₁-* pronalazimo u latinskim glagolima *clamāre* i *calāre* (hrv. vikati, sazivati), isto tako i u grčkom glagolu *καλέω* (hrv. zvati), tako i pridjev *serenus* (hrv. vedar, jasan) čiji ie. korijen **kseh₁-* nalazimo u grčkom pridjevu *ξηρός/ξηρός* (hrv. suh) (usp. de Vaan, 2008). U modernim romanskim jezicima takvi pridjevi su ostali u značenju "svijetao", "sjajan" i "jasan", kao npr. tal. *chiaro*, šp. *claro*, tal. *lucido*, tal. *sereno*, fr. *net*, *nitide*, tal. *netto*, *nitido* (usp. Wiktionary, 2017).

2. 2. Crn i taman

U latinskom jeziku pridjevi u značenju "crn" i "taman" se puno više miješaju nego što je to u slučaju s "bijel" i "svijetao". Dva pridjeva najviše korištena u značenju "crn" su *ater* i *niger*. Iako su oba pridjeva sličnog značenja, kada se povezuju sa suprotnim pridjevima (u značenju "bijel") tada se *ater* povezuje s *albus*, a *niger* s *candidus* (usp. Ernout i Meillet, 1951).

Za latinsko *ater* de Vaan (2008) navodi da LIV² kaže da *at-* je možda u vezi s ie. **h₂eh₁-* (> lat. *arēre* (hrv. osušiti)) pa je tako *ater* možda od ie. **h₂eh₁-t(-)r-*. Isti ie. korijen

² *Lexikon der indogermanischen Verben, 2. Auflage* (de Vaan, 2008)

nalazimo u umbrijskom u pridjevima *atru* i *adro* u istom značenju (Buck, 1949; 1055). Od pridjeva *ater* nastala riječ *atrium*, -i, n. (hrv. atrij) čiji korijen je možda povezan s hrvatskim "vatra", što dovodi do zaključka da *ater* znači "taman od vatre", a to se podudara s onim što Divković (1900) kaže za riječ *atrium*: "*U najstarije vrijeme bio je atrium upravo stan pocrnio od dima otvorena ognjišta...*" (Buck, 1949: 1055). Pridjeve istog značenja nalazimo u modernim romanskim jezicima, kao u šp. i tal. *atro*, fr. *âtre* u istom značenju (usp. Wiktionary, 2017).

Pridjev *niger*, koji nosi isto ili slično značenje kao *ater* (znači "crn" i "taman", ali također, za razliku od *ater*, boju oblaka pred nevrijeme (Lewis i Short, 1879)), moguće da potječe od indoeuropskog pridjeva nastalog od ie. imenice "noć", ali etimologija nije sigurna (Ernout i Meillet; 1951). Oblike pridjeva *niger* u modernim romanskim jezicima nalazimo u istom značenju, ali u znatno većoj mjeri nego što je to slučaj s pridjevom *ater*. Tako imamo šp. *negro*, fr. *noir*, tal. *nero*, rum. *negru* (usp. Wiktionary, 2017).

Pored prethodno navedena dva pridjeva, pridjev koji je u manjoj uporabi, a također označava nešto što je crno, je *piceus* što je od lat. *pix* (hrv. smola) (usp. Divković, 1900).

Pridjevi *furvus* i *obscurus*, osim što se koriste u značenju "crn", koriste se uz pridjeve *fuscus*, *pullus*, *tenebrosus* u značenju "taman".

Pridjevi *fuscus* i *furvus* dijele isti ie. korijen **d^hus-* koji također nalazimo i u drugim riječima kao lat. *fumus* (hrv. dim), grč. *θύω* (hrv. spaljujući žrtvovati), *θυμός* (hrv. dim), engl. *dust* (hrv. prašina) i naposljetku sama hrvatska riječ *dim* (< praslav. **dymъ*) (usp. de Vaan, 2008, Wiktionary, 2017). Razlika između *fuscus* i *furvus* je to što prvi pridjev u sebi sadrži ie. sufiks **-ko-* koji se izvorno koristi za opise ljudskih osobina (npr. lat. *cascus* (hrv. prastar), *mancus* (hrv. bogalj)), a drugi pridjev sadrži ie. sufiks **-uo-* koji se pronalazi u mnogim pridjevima za oznaku boju (npr. lat. *flavus*, *fulvus*, *helvus* (hrv. žut)) (usp. de Vaan, 2008). Jedino je *fuscus* prešao u romanske jezike, npr. u tal. *fosco* (hrv. taman, sjenovit), port. *fosco* (hrv. sjenovit), *fosco* (hrv. prekriven injem), šp. *hosco* (hrv. mrzovoljan) (usp. WordReference, 2017, Wiktionary, 2017).

Što se tiče pridjeva *obscurus*, obzirom da je složenica, raspravlja se treba li tu riječ analizirati kao *ob-scurus* ili *obs-curus* i time porijeklo pripisuje se ili riječi koja je u lat. dala *scutum* (štit) (grč. verzija korijena je *σκότος* (hrv. koža)) ili od lat. *cutis* (hrv. koža) (grč. *κῦτος* (hrv. koža)) (usp. de Vaan, 2008, Ernout i Meillet, 1951). Također de Vaan (2008) tvrdi da je više moguća postojanost riječi na **sk-* nego na **k-*, jer, smatra, ako se za etimologiju pridjeva lat. *scaevus* uzima ie. **skeh₂iuo-* i pridjeva lat. *obscaenus* uzima ie. **op-skeh₂ino-* tada bi mogao postojati prait. oblik **skoiro-* nastao od ie. **skoh₂i-ro-*. Pored značenja "crn" i "taman"

nosi značenje boje noći, oblaka i smrti (Lewis i Short, 1879). Pridjev pronalazimo u modernim romanskim jezicima, kao u šp. *oscuro*, tal. *scuro*, a tako i u modernom grčkom jeziku *σκοῦρος/σκοῦρος* u istom značenju (usp. Wiktionary, 2017).

Za pridjev *pullus* de Vaan (2008) kaže da dijeli korijen s lat. *pallēre* (blijed biti) i kao najbolju soluciju indoeuropskog oblika navodi oblik Nussbaum-a³ (1997) ie. **pe/ol-(i/u)-* koji nije zabilježen u drugim ie. jezicima. Upotrebljava se u značenju "siv" i "taman" i to pretežno za odjeću (Lewis i Short, 1879). Isti ie. korijen pronalazimo i u riječima iz grčkog jezika kao *πελιτρός* (hrv. blijed), *πολιός* (bijel, siv) (< **πολι-(F)ό-*), također u latinskoj riječi za "golub" *palumbus/palumbes* i u hrvatskom jeziku u riječi *plav* (Ernout i Meillet, 1951, de Vaan, 2008).

Pridjev *tenebrosus* (još i *tenebricus*, *tenebricosus*) je izvedenica latinske riječi *tenebrae* (hrv. tama) i dijeli isti ie. korijen (**temH-* u značenju "tama") kao i *temere* (hrv. slučajno, nasumice) (što je lokativ jednine od lat. **temes-*) (usp. Ernout i Meillet, 1951, de Vaan, 2008).

2. 3. Crven

U latinskom jeziku pridjevi za crvenu boju, pored drugih pridjeva istog značenja, pretežno koriste se *ruber* i *rufus*. Ernout i Meillet (1951: 36) smatraju da je crvena jedina boja poznate indoeuropske etimologije.

Korijen ie. **h₁rud^h-o-* u latinskom se pojavljuje kao *ruber*, a dijalektalna verzija je *rufus* koja se ponajviše koristi za oznaku boje kose, "riđokos", a postoje i osobna imena istog oblika (usp. de Vaan, 2008). Kako su u praitalskome aspirirani okluzivi iz indoeuropskog prešli u zvučne frikative u sredini riječi (ie. **-d^h-* > prait. **-ð-*), a svaki ih je italjski jezik drugačije vrlo rano eliminirao, tako u latinskom praitalsko **-ð-* u dodiru sa *r* i iza *u* prešlo je u *b* (ie. **h₁rud^h-o-* > lat. *ruber*), dok u sabelskim jezicima prešlo je u *f* i stoga lat. *rufus* karakterističan je za oskičko-umbrijske dijalekte (umb. *ruf^{ru}*⁴) što svjedoči posudbi te riječi iz sabelskih jezika (usp. Matasović, 2010: 96).

Pored dva navedena oblika pridjeva istog ie. korijena postoje i drugi manje zastupljeni u latinskim tekstovima iz klasičnog perioda, kao *rutilus*, *russus*, *robustus*. Oni svi dijele isti ie. korijen. *Russus* i *robustus* (pridjev *robustus* sadrži dijalektalno *o* na mjestu *u* pridjeva *rufus* (de Vaan, 2008)) koriste se u istom značenju kao *ruber*, označavajući nešto crveno i rumeno, dok

³ Nussbaum, Alan, 1997, *The "Saussure Effect" in Latin and Italic*. Lubotsky, 181-203. (de Vaan, 2008)

⁴ Sinkopom samoglasnika **o* između **r* i **s* u posljednjem slogu nastale su latinske imenice i pridjevi *o*-deklinacije na *-er*. Tako u latinskom imamo oblik *ruber*, dok je u umbrijskom *ruf^{ru}* bez završnog *-s* (usp. Matasović, 2010: 96).

rutilus po značenju sličan je pridjevu *rufus* i koristi se za boju crvenkaste i žućkaste (boja vatre) kose (ponajviše kod germanskih naroda (usp. Bryan-Brown, 1968)).

U latinskom jeziku postoje i drugi pridjevi u značenju "crven" nastali od drugih imenica koje označavaju nešto što je crveno po prirodi. Tako se pojavljuje oblik *sanguineus* što je od imenica lat. *sanguis* (hrv. krv) i označava nešto ili krvavo ili boje krvi, a može imati i značenje "žedan krvi" koji pronalazimo kao atribut uz Hanibala (usp. Lewis i Short, 1879). Pridjev *rubeus* nastao od lat. *rubus* (hrv. kupina) i ima značenje slično *ruber*.

Uz pridjeve posuđene iz nekih italjskih jezika srodnih latinskom (kao već navedeni lat. *rufus* i *robus*) nailazimo i na posuđenicu iz grčkog jezika, lat. *coccinus* (< grč. κόκκινος < κόκκος (hrv. jezgra, koštica od voća, zrna) (usp. Senc, 1910)). Koristi se u značenju ljubičasto-crvene, grimizne boje odjeće. Dok druge pridjeve pronalazimo i kod ranijih autora, *coccinus* se pojavljuje tek od Horacijeva vremena (65. g. pr. Kr. - 8. g. pr. Kr.) u latinskom jeziku (usp. Divković, 1901).

Neki pridjevi su iz latinskog prešli u moderne romanske jezike pa tako pronalazimo od lat. *rutilus* u port. *rútilo* (hrv. sjajan), a od lat. *russus* u šp. *rojo* (< stšp. *roxo*), port. *roxo*, tal. *rosso* i u fr. *roux*. Lat. *rufus* pojavljuje se u šp. i tal. *rufo*, a lat. *rubeus* u fr. *rouge*, dok u šp. *rubio* u značenju je "plavokos" (usp. Buck 1949: 1056, Wiktionary, 2017).

Isti korijen imamo u grčkom jeziku u riječi *ἐρυθρός* (hrv. crven), u engleskom u *red* (hrv. crven) i u hrvatskom u *rumen* (usp. Buck 1949: 1056., Wiktionary, 2017).

2. 4. Zelen

U latinskom jeziku za oznaku nečeg zelenog najviše koristi se pridjev *viridis*. Izveden je od glagola *virēre* (hrv. biti zelen) pa tako nalazimo i particip prezenta aktiva, *virens* koji u pridjevskoj upotrebi je u značenju "zelen" (usp. de Vaan, 2008). Prait. korijen tog glagola je vjerojatno **w(e)is-*? i pronalazimo riječ sličnog korijena u baltičkim i germanskim jezicima u značenju "uzgajati", "uroditi plodom", "nicati" i "livada", kao npr. stprus. *wēisin* (hrv. uroditi plodom), stengl. *wīse* (hrv. nicati), stvnj. *wīsa* (hrv. livada), no ie. korijen nije poznat. (usp. de Vaan, 2008). Particip *virens* i pridjev *viridis* imaju značenje "zelen", no pridjev *viridis* koristi se za opis zelene boje voća i povrća (usp. Lewis i Short, 1879). Pridjev *viridis* pronalazimo u modernim romanskim jezicima u značenju "zelen", kao npr. u tal., šp., rum. *verde* i fr. *vert* (usp. Buck, 1949: 1058).

Pored tih pridjeva u značenju zelene boje u latinskom jeziku pronalazimo još i pridjeve *herbaceus*, *herbeus*, *herbidus*, *herbilis*, *herbosus*, *prasinus* i *hyalinus*. Pridjevi *herbaceus*, *herbeus*, *herbidus*, *herbilis* i *herbosus* su izvedeni pridjevi iz imenice lat. *herba*

(hrv. biljka) čiji ie. korijen de Vaan (2008) kaže da su WH⁵ (I: 639f.) i IEW⁶ (454.) predložili su da je **g^her-d^h*- s čime se de Vaan ne slaže i kaže da nije moguće, ukoliko je od lat. *gramen* (hrv. trava, paša) ie. korijen **g^hrh₁*-. Što se tiče pridjeva *prasinus* i *hyalinus*, oni su prešli iz grčkog jezika u latinski pa tako imamo grč. *πράσινος* (hrv. zelen kao poriluk) (> lat. *prasinus*) i grč. *ύάλινος* (hrv. staklen) (> lat. *hyalinus*) (usp. Ernout i Meillet, 1951, Wiktionary, 2017). U romanske jezike prešao je samo pridjev *herbosus* u istom značenju, npr. u tal. *erboso*, fr. *herbeux* i u šp. *herboso* (usp. Wiktionary, 2017).

2. 5. Žut i narančast

Za oznaku žute boje u latinskom jeziku koriste se najviše pridjevi *gilbus*, *helvus*, *flavus* i *fulvus*.

Pridjevi *gilbus* (i sporedni oblici *gilvus* i *galbinus*) i *helvus* dijele isti ie. korijen **ǵilh₃*- i dijalektalno **ǵ^helh₃*- (usp. de Vaan, 2008, Wiktionary, 2017). Buck (1949: 1059) kaže da se taj korijen nalazi u riječima za zelenu boju. Tako nalazimo u hrv. *zelen* i grč. *χλωρός* (hrv. zelen), a dijeli korijen i s pridjevima koji označavaju žutu boju, npr. hrv. *žut*, *zlato* i engl. *yellow* (usp. Wiktionary, 2017). Lewis i Short (1879) navode da *gilbus/gilvus* su keltskog porijekla, Bryan-Brown (1968) za *helvus* da je oslabljeni oblik za *gilbus*, a de Vaan (2008) za *helvus* navodi da Meiser (1998: 82)⁷ tvrdi da je riječ posuđena iz oskičkog jezika⁸, a Rix (2005: 567)⁹ u prilog tome kaže da bi riječ glasila **hulvus* da je izvorno latinska. U romanskim jezicima pronalazimo jedino sporedni oblik *galbinus* u fr. *jaune* i tal. *giallo* (usp. Wiktionary, 2017).

Pridjev *flavus* ima ie. korijen **b^hle-/b^hlo-* kojeg pronalazimo u latinskoj riječi *flos* (hrv. cvijet), također u engl. u pridjevu *blue* (hrv. plav) i u hrv. *bijel* (usp. Ernout i Meillet, 1951., Wiktionary, 2017). De Vaan (2008) kaže da bi mogli povezati *flavus* i *blue* tako da pretpostavimo razvoj **b^hleh₃*- > **b^hleh_{1/2}*-, ali je bolje odvojiti *flavus* zasebno i pretpostaviti da je ie. korijen **b^hlh₃*-. Koristi se u značenju "plavokos", "žut", "crvenožut", "zlatnokos", a Lewis i Short (1879) ga izjednačavaju s lat. pridjevom *aureus* (hrv. zlatan). Nalazimo ga u

⁵ Walde, Alois and Johann Baptista Hoffmann, 1930-1954, *Latinischen etymologischen Wörterbuch* I + II. Heidelberg: Winter. (de Vaan, 2008)

⁶ Pokorny, Julius, 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke. (de Vaan, 2008)

⁷ Meiser, Gerhard et al., 1993, *Indogermanica et Italica: Festschrift für Helmut Rix zum 65. Geburtstag*, ed G. Meiser in cooperation with J. Bendahman, J. A. Harðarson and C. Schaefer. Innsbruck: IBS. (de Vaan, 2008)

⁸ Clackson i Horrocks (2007: 46-47) također tvrde da su pridjevi *rufus*, *ravus* i *helvus* posuđeni iz sabelskih jezika zbog svog neprirodnog fonološkog razvoja za latinski jezik. Za *rufus* je neobično slovo -f- (v. *crven*; *rufus*), za *ravus* neobičan gubitak izvornog **g^h* (v. *siv*; *ravus*), a za *helvus* također tvrde da je neobičan vokal -e- ispred -l- umjesto *-o-.

⁹ Rix, Helmut, 2005, *Lehnbeziehungen zwischen den Sprachen Altitaliens*. In: *Sprachkontakt und Sprachwandel. Akten der XI. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft*, eds. G. Meiser and O. Hackstein, Wiesbaden: Reichert, 559-572. (de Vaan, 2008)

modernim romanskim jezicima, npr. šp. *flavo* i fr. *flou* (hrv. mutan, nejasan) (usp. Wiktionary, 2017).

Što se tiče pridjeva *fulvus*, de Vaan (2008) kaže da ga nije moguće povezati s ie. korijenom **g^helh₃-*, već da mu ie. korijen glasi **d^he/olH-*. Također ga povezuju s ie. korijenom **b^hel-* (koji se pripisuje i pridjevu *blancus*) (usp. Wiktionary, 2017). Koristi se u značenju "crvenkastožut", "tamnožut" i čak "smeđ". Pridjev je prešao i u moderne romanske jezike u istom značenju, npr. u šp. *fulvo* i port. *fulvo*, *fulo* (usp. Wiktionary, 2017).

Pored već navedenih pridjeva za žutu boju nailazimo i na pridjev *luteus* što je od latinskog *lutum* (hrv. žuta boja, mast), zatim *croceus* što je od *crocus/crocom* (hrv. šafran) (< grč. *κρόκος*) i *luridus* što je od latinskog *luror* (hrv. bljedoća, žutina) za čiju etimologiju de Vaan (2008) kaže da je nejasna i smatra da je prait. korijen ili **(s)lous-?* ili **(s)loiro-?* ili **(s)loito-?* koji je povezan s riječima u srvelš. *lleu* (hrv. svijetlo) i *lloer* (hrv. mjesec) i moguće istog korijena kao u latinskom *luteus* i *lividus* (hrv. plav). *Luteus* i *luridus* koriste se u značenju "žućkast", a *croceus* u značenju "šafranast". Jedino *luridus* pronalazimo u modernim romanskim jezicima, kao u fr. *lourd* (hrv. nespretan) (< stfr. *lourt*) i u tal. *lordo*, *lurido* (hrv. zamazan, glupav) (usp. WordReference, 2017, Wiktionary, 2017).

Samo nepostojanje izvorne riječi za narančastu boju u latinskom jeziku može označavati njenu kasniju pojavu što je rezultiralo da neki pridjevi za žutu boju koriste se i za narančastu boju. Također i Quitt i Kucharský (1992) neke od pridjeva koji znače "žut" koriste u značenju "narančast". Ti pridjevi su *luteus*, *luteolus*, *fulvus*. Osim njih navodi još *citreus* i *aureus* koji za razliku od prethodnih nose jedino značenje "narančast" ili neku nijansu te boje.

Pridjev *citreus* je nastao od lat. *citrus* (hrv. limun) i smatra se da je riječ prešla iz grčkog (grč. *κέδρος* (hrv. cedar, vrsta čempresa)) preko etruščanskog u latinski jezik (usp. de Vaan, 2008). Što se tiče pridjeva *aureus* stvoren je od imenice *aurum* (hrv. zlato), a etimologija mu se svodi na ie. **h₂e-h₂us-o-* i objašnjava se kao posuđena riječ iz uralskih jezika (usp. de Vaan, 2008). Pridjev *citreus* nosi značenje prema imenici iz koje je nastao (hrv. limunski, žut kao limun), pa tako i *aureus* (hrv. zlatan) (usp. Divković, 1900). *Aureus* je prešao u moderne romanske jezike u istom značenju, npr. u šp. *áureo* i u tal. *aureo* (usp. Wiktionary, 2017).

2. 6. Plav

Najrašireniji pridjev u značenju "plav" u latinskom jeziku je *caerul(e)us*. Preferiran je najviše kod pjesnika zbog daktila¹⁰, a nastao je od iz pridjeva **caelolos* s disimilacijom prvog **-l-* (usp. Ernout i Meillet, 1951). Pridjev je nastao od lat. imenice *caelum* (hrv. nebo), čiji ie. korijen je **keh₂i-* (vjerojatno isti korijen pronalazimo i u latinskoj riječi *caerimonia* (hrv. strahopoštovanje, pobožni obred)) (usp. de Vaan, 2008). Koristi se za oznaku boje neba, mora, rijeka, izvora i očiju. Isti pridjev pronalazimo u modernim romanskim jezicima, npr. tal. *ceruleo*, šp. *cerúleo*, fr. *céruléen* (usp. Wiktionary, 2017).

Isti korijen pronalazimo i u latinskom pridjevu *caesius* koji se ponajviše koristi za boju očiju (usp. Buck, 1949: 1057). Za njegov ie. sufiks **-to-* (ie. **kaid-to-* ili **kait-to-* (druga varijanta ie. korijena **koit-/d-*)), koji označava boju, de Vaan (2008) kaže da je neobično što dolazi odmah iza korijena i da je postanak *-ae-* u pridjevu jednako neobičan kao i kod same imenice *caelum*.

Pored tih pridjeva pronalazimo i pridjev *venetus* (hrv. tirkizan). Koristi se od carskog doba, a naziv dolazi prema boji odjeće koju su nosili kočijaši čija je odjeća, ili pak oni sami, potjecala iz provincije Venecije (usp. Wiktionary, 2017). Ovaj pridjev u značenju "plav" nalazimo danas jedino u rumunjskom i arumunjskom jeziku (rum. *vânăt*, arum. *vinit*) (usp. Wiktionary, 2017).

Također nailazimo i na pridjev *lividus* čiji je ie. korijen **(s)l(e/o)iH-* i vjerojatno je povezan s pridjevom *luridus* (hrv. žut) (v. *žut i narančast; luridus*) i srodan s hrv. riječju *šljiva* (< ie. **sliH-ueh₂-*) (usp. de Vaan, 2008). Riječ se koristi u modernim romanskim jezicima u istom značenju, npr. u fr. *livide* i u tal. *livido* (usp. Wiktionary, 2017).

U latinskom jeziku mogu se pronaći i dva pridjeva koja su izvorno iz grčkog jezika. To su *cumatilis* što je od stgrč. *κῦμα* (hrv. val) i koristi se za boju mora, a drugi je *cyaneus* što je prešlo iz stgrč. *κύανος* (ili *κυανός*) (hrv. modra boja, modro staklo) (usp. Buck, 1949: 1057, Wiktionary, 2017).

2. 7. Smed

Latinski jezik ne posjeduje pravu riječ za smeđu boju. Koristi se ili pridjevom koji označava nešto tamno (npr. lat. *fuscus* (hrv. taman)) ili posuđenicom iz drugih jezika. Tako postoji pridjev *brun(e)us* germanskog porijekla (fran. **brun* < pragerm. **brunaz* (> engl.

¹⁰ Daktil se sastoji od jednog dugog i dva kratka sloga (– U U). Pridjev *caerulus* ima identičnu shemu (*caerūlūs*) pa čak i oblik *caeruleus*, ako iza tog pridjeva slijedi druga riječ koja počinje na konsonant čime posljednje *u* postaje dugo zbog zatvorenog sloga i stvaranja pozicije.

brown (hrv. smeđ))) koji je vjerojatno prešao u vulgarni latinski prije 400. g. (usp. Ernout i Meillet, 1951, Wiktionary, 2017).

Zatim pridjev *castaneus* koji je nastao iz imenice *castanea* (hrv. kesten) što je nakon Vergilija prešlo iz grčkog jezika u latinski (< grč. *καστάνεια/καστανάια* (hrv. kesten)) (usp. Ernout i Meillet, 1951).

I također nailazimo na pridjev *badius* za kojeg Ernout i Meillet (1951) kažu da ga Varon koristi kao tehnički termin vezan za konje i kasnije kao pridjev koristi se vrlo rijetko u latinskom jeziku, a također postoji u oskičkom jeziku gentilicij *Badius* i u umbrijskom *Badusius* i pored tog oblika navode sporedan dijalektalan i kasnolatinski oblik *basus*, a de Vaan (2008) kaže da bi prait. oblik bio **boþjo-*.

Pridjeve nalazimo i u modernim jezicima, neke u istom značenju, a neke u promijenjenom. Tako imamo pridjev *badius* u ir. *buide* u značenju "žut", pridjev *basus* u šp. *brazo*, port. *baço* u značenju "slezena", pridjev *brunus* u šp. *bruno*, tal. *bruno*, fr. *brun* i pridjev *castaneus* u šp. *castaño*, tal. *castagno*, port. *castanho* (usp. Ernout i Meillet, 1951, Wiktionary, 2017).

2. 8. Ljubičast

Kao što je slučaj i sa sivom bojom, tako su i pridjevi u značenju "ljubičast" rijetki u latinskom jeziku. Najčešća riječ je *violaceus* što je nastalo od latinske imenice *viola* (hrv. ljubičica) što je povezano sa grč. *ῖον* (hrv. ljubičica) (< **Fíov*) (usp. Ernout i Meillet, 1951). Pored te riječi nailazi se i na tri pridjeva posuđena iz grčkog jezika. To su *amethystinus* < grč. *ἀμέθυστος* što je prema grčkom vjerovanju kamen, ljubičaste boje, koji je čuvao od pijanstva (< **α-μεθv-* ("α-privativum" i *μέθv* (hrv. opojno piće)), *ianthinus* < grč. *ἰάνθινος* (< **ῖον* (hrv. ljubičica) + *ἄνθος* (hrv. cvijet)) i pridjev *purpureus* (hrv. purpuran) (< grč. *πορφύρεος* (hrv. grimizan) (usp. Ernout i Meillet, 1951, Senc, 1901, Wiktionary, 2017, Wikipedia, 2017). Pridjev *amethystinus* koristi se u značenju "ljubičastoplav", a *ianthinus* u značenju "ljubičast" za boju odjeće (Lewis i Short, 1879.).

2. 9. Ružičast

U latinskom jeziku se koriste dva pridjeva u značenju "ružičast". To su pridjevi *roseus* i *rosaceus*. Oba su derivati imenice lat. *rosa* za koju Ernout i Meillet (1951.) kažu da je povezana s grč. *ρόδov* (hrv. ruža) (< grč. *ῥόδov* (< stperz. **wřda-* (hrv. cvijet) (usp. Wiktionary, 2017))) i isključena je ie. etimologija; u indijskom jeziku je riječ posuđena vjerojatno od nekog mediteranskog naroda, a u latinski je možda prešla iz etruščanskog jezika

pa stoga ne iznenađuje zadržavanje konsonanta *-s-* između vokala¹¹. Koriste se u značenju "ružičast", "načinjen od ruže" i za opis boje neba i mjeseca pri zalasku sunca (usp. Lewis i Short, 1879). Pridjev *roseus* je prešao u neke moderne romanske jezike, kao npr. u tal. *roseo* i možda rum. *roșu*¹², dok se i sama imenica *rosa* u romanskim jezicima koristi kao imenica i pridjev, npr. fr. *rose*, šp. i tal. *rosa* (usp. Wiktionary, 2017).

2. 10. Siv

Pridjevi za sivu boju su jako rijetki u latinskom jeziku. Pojavljuju se pridjev *ravus* za kojeg Ernout i Meillet (1951) kažu da je etimologija nejasna, no sadrži ie. sufiks **-uo-* koji se nalazi u pridjevima za boje. Također govore da je moguća poveznica sa stvnj. *grao* (> engl. *grey/gray* (hrv. *siv*) (usp. Wiktionary, 2017, v. bilj. 8), ali da se nailazi na neke teškoće i da sličnost između riječi nije velika. Za taj pridjev de Vaan (2008) nudi ie. korijen **h₃rouH-* u značenju "promukao" i povezuje ga s grč. *ὀρβόμαι* (hrv. urlati), a Clackson i Horrocks (2007: 46-47) tvrde da je pridjev počinjao na **g^h-* koje je izgubljeno u daljnjem razvoju riječi (v. bilj. 8). Upotrebljava se u značenju "mrk" i odnosi se na životinje (usp. Divković, 1900).

Zatim koristi se pridjev *griseus* koji se povezuje isto sa stvnj. *grao* i isti korijen se nalazi u romanskim jezicima, kao npr. tal. *grigio*, šp. *gris* što je prešlo iz stprov./stfr. *gris* (< pragerm. **gris*), također nailazimo u srnzoz. *grise* što je ponovo preuzeta riječ iz latinskog jezika (usp. Ernout i Meillet, 1951, Wiktionary, 2017).

Pored tih primjera koriste se pridjevi *caneraceus* i *canereus* što su izvedenice riječi lat. *canus* (hrv. bijel, sijed) (v. *bijel i svijetao*; *canus*).

3. ZAKLJUČAK

Nakon provedenog proučavanja etimologije pridjeva za boje u latinskom jeziku može se zaključiti da neke riječi imaju indoeuropsku etimologiju, dok za većinu njih etimologija nije poznata ili se smatra da riječi pripadaju predindoeuropskom supstratu na kojeg su Indoeuropljani naišli prilikom svoje seobe i širenja na određenom prostoru. Mnogi pokušavaju izvesti etimologiju nekih oblika pridjeva ili ih povezati s drugim približno sličnim riječima iz ostalih indoeuropskih jezika, ali ti pokušaji su uglavnom bezuspješni ili je teško dokazati točnost prikazane etimologije i povezanosti među navedenim riječima.

¹¹ U latinskom jeziku prema zakonu rotacizma konsonant *s* je između dva vokala prešao u *r*, a iznimne su riječi koje su ranije imale duplo *s* (npr. *causa* < *caussa*) i riječi koje su ušle u latinski jezik nakon 4. st. pr. Kr., kada se zakon više nije provodio (usp. Gortan, Gorski i Pauš, 2005: 13).

¹² Pridjev je možda nastao od lat. *russus* (usp. Wiktionary, 2017).

4. LITERATURA

1. Buck, C. D. (1949). *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
2. Bryan-Brown, A. N. (1968). *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
3. Clackson, J. i Horrocks, G. (ur.) (2007). *The Blackwell History of the Latin Language*. New Jersey: Blackwell publishing.
4. de Vaan, M. (2008). *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Boston: Leiden: Brill.
5. Divković, M. (1900). *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinske zemaljska vlada.
6. Ernout, A. i Meillet, A. (ur.) (1951). *Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine, Histoire des Mots*. Pariz: Librairie C. Klincksieck.
7. Gortan, V., Gorski, O. i Pauš, P. (ur.) (2005). *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Lewis, C. T. i Short, C. (ur.) (1879). *A Latin Dictionary*. Oxford: At the Clarendon Press.
9. Majnarić, N. (1948). *Grčka metrika*. Zagreb: JAZU.
10. Mallory, J. P. i Adams, D. Q. (ur.) (1997). *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London: Fitzroy Dearborn.
11. Mallory, J. P. i Adams, D. Q. (ur.) (2006). *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*. New York: Oxford University Press Inc.
12. Quitt, Z. i Kucharský, P. (ur.) (1992). *Česko-Latinský Slovník, starověké a současné latiny*. Prag: Státní pedagogické nakladatelství.
13. Wikipedia. Pristup 19. 9. 2017. na <https://en.wikipedia.org>
14. Wiktionary. Pristup 19. 9. 2017. na <https://www.wiktionary.org>
15. WordReference. Pristup 19. 9. 2017. na <http://www.wordreference.com>